

OVATKO SOSIALISAATIO JA KASVATUS SAMOJA KÄSITTEITÄ?

Pauli Siljander (toim.)
1997. Kasvatus ja sosia-
saatio. Gaudeamus

Siljanderin (1997) toimittaman kirjan *Kasvatus ja sosiaalisuus* arviointi on vaikea tehtävä. Teos koostuu kahdeksasta teoreettisesta artikkelista. Kirjassa käydään läpi sosiaalisuuden ja kasvatuksen välinen yhteys, pedagoginen toiminta, pedagoginen tietoisuus, minä-teoria, semiotiikka kasvatuksen tutkimuksen osa-alueena ja psykologian sekä filosofian näkökulma kasvatukseen ja sosiaalisuuteen. Perusteena rakentuu käsitteiden kasvatus (pedagoginen teoria) ja sosiaalisuus (sosiaalisuusteoria) väliseen erotteluun. Kirjoittajien Pauli Siljander, Jouni Peltonen, Ari Kivelä, Asko Karjalainen & Pauli Siljander, Ari Sutinen, Henry Viheriävaara, Esa Pikkarainen, Timo Latomaa ja Toivo Salonen aihealueet kiinnittyvät kasvatustieteeseen, semiotiikkaan ja kielitieteeseen sekä kasvatustieteeseen (psykologian (psykoanalyysiin)). Yhteinen teema niille on, väljästi tulkittuna, tulkinnallinen (ymärtävä) näkökulma.

Huolena osalla kirjoittajista on, että sosiaalisuuden käsite kolonialisoi koko pedagogisen toiminnan käsitteen ja alistaa kasvatuksen sosiaalisuuden käsitteen osaksi. Selkeimmin tämä teema näkyy Pauli Siljanderin tekemässä johdannossa, Jouni Peltosen artikkelissa

Sosiaalisuus ja kasvatus empiirisen tutkimuksen näkökulmasta, Ari Kivelän artikkelissa Pedagoginen toiminnan teoria ja sosiaalisuusteoria ja Henry Viheriävaaran artikkelin loppuosassa. Hieman tiivistäen he toteavat: Lähtökohtana on, että kasvatuksen ja sosiaalisuuden samaistaminen ei ole kasvatus-tutkimuksen ja pedagogisen teorianmuodostuksen kannalta tyydyttävä ratkaisu. Empiirisen tutkimuksen kannalta sosiaalisuus ja kasvatus-käsitteet voidaan erottaa toisistaan ja rekonstruktivisen tutkimuksen kannalta näiden suhde ei ole niin yksinkertainen. Pedagogisen toiminnan käsitteen avulla (johon kuuluvat sivistyksellisyys, itsenäisen toiminnan vaatimus, kulttuurin presenstaatio ja kulttuurin presenstaatio) muotoiltuna pelkkä kasvavan sukupolven sosiaalistaminen vallitsevaan traditioon ei ole pedagogista toimintaa.

Keskeinen kysymys kuuluu: Onko näin? Näiden neljän artikkelin ongelmana on sosiaalisuus-käsitteen kapea tarkastelu. Ongelmaksi muodostuu se, miten (tietoisuus)filosofinen argumentaatio soveltuu sosiologisten käsitteiden käsittelyyn. Väistämättä tällaisissa tieteiden välisissä pohdintoissa on otettava joi-takin käsitteitä annettuina. Tarkastelukulmasta nousee esiin kaksi ongelmaa:

1. Miten sosiaalisuuden käsitettä on sosiologisen metodin kautta tarkasteltava?

2. Mihin sosiologiisiin selitysmalleihin sosiaalisuuden käsite on liitettävä?

Ensimmäiseen ongelmaan voidaan vastata Durkheimin (1982) metodisääntöjen pohjalta. Durkheimille sosiologian synnyn historia on sama kuin vapautuminen abstraktista sosiaalifilosofiasta ja sosiaalipsykologiasta. Sosiologian metodisäännöt -teoksessa yhteiskunnalla on objektiivinen olemus, mutta se ei ole alisteinen tahdolle. Sosiaaliset tosiasiat ovat ihmisille ulkoisia. Jokainen yksilö syntyy yhteiskuntaan, joka on omalla tavallaan järjestäytynyt. Yhteiskunta muokkaa hänen arvomaailmaansa. Yksilö on vain osa kokonaisuutta, pieni yksikkö laajasta systeemistä. Kokonaisuuden ominaisuutta on mahdotonta Durkheimin (1982) mukaan dedusoida yksittäisistä yksilöistä käsin. Sosiaalisissa faktoissa on kysymys ryhmän kollektiivisista uskomuksista, pyrkimyksistä ja tavoista ja nämä ovat eri asioita, kuin yksittäisissä tajunnoissa esiintyvät ajatukset.

Sosiologia on Durkheimin (1982) mukaan tiede sui generis. Sosiaaliset faktat ovat selitettävissä toisten sosiaalisten faktojen termeillä. Selitysmallit voivat sosiologiassa olla kausaalisia tai funktionaalisia. Molemmat täytyy kuitenkin erottaa psykologisesta reduktionismista, joka uhkaa etenkin funktionaalista selittämistä. Funktionaalinen selit-

täminen edellyttää tosin "pakon" käsitteen, mutta tämä ulkoinen pakko ei ole yksilöön liittyvä (psykologinen), vaan yhteiskuntaan liittyvä (sosiaalinen) ominaisuus. Durkheimin mukaan kollektiiviset uskomukset, tunteet ja tendenssit eivät ole yksilöiden tietoisuuksien seurauksia, vaan sosiaalisten ryhmien seurauksia. Psykologiset tutkimukset ovat sosiaalitieteilijälle hyviä apuvälineitä, mutta ne vain laajentavat sosiologian avulla saatavia tutkimustuloksia. Jokaisen sosiaalisen ilmiön selittäminen psykologian avulla johtaa virheelliseen tulkintaan. Tätä kautta myös mielestäni sosialisatiion käsite on ymmärrettävä.

Onko pedagoginen toiminta erottettava sosialisatiion käsitteestä? Durkheimiin (1982) viitaten näiden käsitteiden takaa löytyy mahdollisesti eri ilmiöt ja on vain näkökulmakysymys, kummasta yksilö on kiinnostunut (Tornberg 1995). Siljanderin toimittamassa teoksessa nämä näkökulmaerot kiistetään.

Yhteiskuntamoraali jatkuu läpi elämän

Toiseksi artikkelikokoelmassa sivuutetaan pohdinta arvojen, roolin, normin, ryhmän, sosiaalisen paineen, samanlaisuuden ja erilaistumisen sosiaalisen prosessin, vaihdon, solidaarisuuden, jne. merkityksistä yhteiskunnallisen olemisen määrittäjinä. Toivo Salonen tekee aiheeseen tiiviin katsauksen, mutta valitettavasti artikkeli on teoksen viimeisenä ja ei näin "keskustele" alkuosan tekstien kanssa. Tässä valossa tarkastel-

tuna kasvatussosiologisten perusmääritelmien (Antikaisen 1992 ja Hirsjärvi & Huttusen 1991) kritisoiminen saa hieman suhteettoman mittakaavan.

Siljanderin, Peltosen, Kivelän ja Viheriävaaran ansiokkaiden artikkelien ongelmaksi muodostuu sosialisatiio-käsitteen mekaaninen tulkinta. Mikäli kritiikin kohteena on sosiologian selitysmalleista funktionalismi, niin silloin kritiikki osittain osuu maaliinsa. Tätä ei selkeästi teoksessa tuoda esiin. Toinen merkittävä erottelu tehdään yksilön ja yhteiskunnan suhteen. Etenkin Peltosen ja Kivelän artikkeleissa pohditaan näiden kahden position välistä suhdetta. Missään ei kuitenkaan esitetä näkökulmia kolmanteen, sosiologisesti hyvin oleelliseen, tilaan eli organisaatioon (instituution tasoon). Siljander huomauttaa kyllä johdannossaan:

"Toisin ilmaistuna kasvatusta on se osa sosialisatiota, johon osallistuvat eri kasvatustilanteissa (kasvatustilanteissa) ja koulutusjärjestelmässä (kasvatustilanteissa). Toisaalta vaikuttaa ilmeiseltä, että kasvatuksen ja sosialisatiion suhteen määrittämiseksi eivät riitä viittaukset niihin instituutioihin, jotka modernissa yhteiskunnassa hoitavat sosialisatiota tai kasvatustehtävää."

Tämä ei ole vielä aivan tyhjentävä toteamus, jotta arvojen ja vallitsevien yhteiskunnallisten normien tiedostaminen voidaan todeta olevan kasvatustilanteille kuulumaton tehtävä. On nimittäin erotettava toisistaan perhemoraali ja yhteiskuntamoraali. Näistä jälkimmäinen (toivottavasti) opitaan koulutus-

instituutioissa ja se jatkuu läpi elämän.

Mielenkiintoiseksi teoksen tekee Asko Karjalaisen ja Pauli Siljanderin kirjoitus pedagogisen tietoisuuden paradokseista. Perusta artikkelissa on 1920-luvun lopun Erich Wenigerin teorian ja käytännön välisen suhteen kasvatustieteellisessä pohdinnassa. Wenigerin teoreettisessa mallissa yksilön käyttäytymistä ohjaa kolme eri teoriaa. Teoria I kuvaa yksilön sisäistä ja näkymätöntä kasvatuskäytäntöä. Teoria II koskee normatiivisia toimintaohjeita ja teoria III tieteelliseen perusteluun tukeutuvia teorioita. Eri teorioiden suhde toisiinsa aiheuttaa kasvatustilanteissa paradokseja, jotka voivat olla joko ristiriitaisia, antinomisia (eri vastinpareihin liittyviä tai yksityiskohtiin liittyviä) tai arbitraarisia eli satunnaisia. Kyse on Karjalaisen ja Siljanderin mielestä siis toiminnan ja reflektion välisestä ristiriidasta.

Karjalaisen ja Siljanderin esiin nostamaa teemaa on Durkheim (1973) käsitellyt teoksessaan *Moral Education*. Durkheimin (1973) mukaan itse kasvatusta ei ole tiedettävä, mutta sitä voidaan tutkia tieteen avulla. Kasvatusta on oltava tasavertaista niin maaseudulla kuin kaupungeissakin, ja eri sosiaaliluokissa. Sen avulla lapsi on sosiaalistettava ympäröivään yhteiskuntaan. Kasvatuksesta Durkheim toteaa (Durkheim 1956, 71):

"Education is the influence exercised by adult generations on those that are not yet ready for social life. Its object is to arouse and to develop in the child a certain

number of physical, intellectual and moral states which are demanded of him by both the political society as a whole and the special milieu for which he is specifically destined.”

Kasvatuksessa on siis eriytettävä toisistaan varhaislapsuuteen liittyvä perhemoraali ja aikuisuuteen liittyvä yhteiskuntamoraali. Jälkimmäinen opitaan nimenomaan koulussa aikuisen opettajan välityksellä. Durkheimille (1973) moraali on itsekuria, jota ohjaa auktoriteetti ja säännöllisyys. Se, miten rajoja on asetettava haluillemme, tulisi opettaa myös lapsille. Ihmisen on siis tärkeää tietää rajojen todellinen luonne ja tätä itsekontrollin kapasiteettia kasvatuksen tulee kehittää. Tässä tulemme Durkheimin (1973) reflektiota koskevaan määritelmään, eli itsetuntemusta ohjaava sisäinen rajoite voi olla vain reflektio eli sisäisten rajoitusten sisäinen ilmaus. Kun ihminen oppii käyttäytymään moraalisesti, hän samalla oppii käyttäytymään sääntöjen mukaan ja näin hän on kykenevä toimimaan myös yhteiskunnassa.

Teoksessa olisi ollut paikallaan käsitellä erityisesti didaktiikkaan liittyvää teemaa, joka olisi ollut irti pedagogiikasta.

Teos on ymmärrettävä klassisen saksalaisen sivistysteorian merkityksen pohdintana. Suurin kritiikki siinä kohdistuu anglo-amerikkalaiseen ja ranskalaiseen funktionalistiseen ja pragmaattiseen suuntaukseen. Teoksessa ansiokkaasti valotetaan hyvin erilaisia näkökulmia sosialisointiin käsitteeseen. Teokseen sisältyvien artikkelien näkökulmaerot eivät häiritse lukijaa, vaan johdantoluvun jälkeen teosta voi lukea valikoiden.

Keskusteluavaus on tehty ja mielenkiinnolla voidaan jäädä odottamaan, mihin suuntaan saksalainen kasvatustiede kehittyy 1990-luvulta alkaen. Vieläkö sivistysteoreettinen suuntaus pitää pintansa saksalaisessa kulttuuripiirissä? Ainakin tämän teoksen valossa tarkasteltuna se tulee elämään vahvana Oulussa.

Aki Tornberg

Lähteet

- ANTIKAINEN, A. 1992. Kasvatus, koulutus ja yhteiskunta. Porvoo:WSOY.
- DURKHEIM, É. 1956. Education and sociology. New York: The Free Press.
- DURKHEIM, É. 1973. Moral education. A study in the theory & application of the sociology of education. New York: The Free Press.
- DURKHEIM, É. 1982. Sosiologian metodisäännöt. Helsinki: Tammi.
- HIRSJÄRVI, S. & Huttunen, J. 1991. Johdatus kasvatustieteeseen. Juva: WSOY.
- LAHDES, E. & Kari J. 1994. Didaktiikka kasvatustieteen osana ja sen keskeiset teorialla. Teoksessa J. Kari (toim.) Didaktiikka ja opetus suunnittelu. Porvoo:WSOY. 10-63.
- TORNBERG, A. 1995. Reflektiosta refleksioon. Reflektio-käsitteen teoria-historialliset taustat (kasvatus)sosiologian näkökulmasta tarkasteltuna. Julkaisematon sosiologian laudatur-työ. Lapin yliopisto; Yhteiskuntatieteiden tiedekunta.